Zaman, s. 21

Hilmi Yavuz

Şehbenderzâde ve Materyalizm

Ondokuzuncu yüzyıl materyalistlerinin ['maddîyûn'] önde gelenlerinden biri olan Louis Büchner'in [1824-1889] *'Kraft und Stoff'* adlı çalışmasının, başta Baha Tevfik olmak üzere II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı materyalistlerini derinden etkilediğini ve Baha Tevfik'in, arkadaşı Ahmed Nebil ile birlikte, bu kitabı *'Madde ve Kuvvet'* başlığıyla tercüme ettiğini biliyoruz.

Elbette Materyalizme ['Maddecilige'] karşı Spiritualizmi ['Ruhçuluğu'] savunanların da bulunduğuna; Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay'ın *'Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi'*nde Büchner'in 'Madde ve Kuvvet'ine reddiyeler yazıldığına ilişkin tesbitlerine geçen haftaki yazımda temas etmiştim. Fakat hiç şüphesiz Materyalizmin en ciddî eleştirisinin Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi Efendi'nin *'Huzûr-ı Akl ü Fende Mâddiyûn Meslek-i Dalâleti'* adlı kitabında yer aldığını biliyoruz.

Açıkça görülmüyor mu: Şehbenderzâde, II. Meşrutiyet'in 'sahih' aydınlarından biridir: Hem Avrupa'nın hem de İslam'ın entelektüel mükteseb atını temellük etmiş bir aydın!

Gerçi Şehbenderzâde, bu eleştirisini, doğrudan Büchner'in *'Madde ve Kuvvet'*ini değil de Büchner Materyalizmini tıpkı Baha Tevfik ve Ahmed Nebil gibi temellük etmiş olan Celal Nurî'nin *'Tarih-i İstikbâl'*inin birinci cildini oluşturan *'Mesâil-i Fikriye'nin Tenkidi'* üzerinden yapmaktadır.

Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *'Huzur-u Akl ü Fende Mâddiyûn Meslek-i Dâlaleti'*ni ['Akıl ve Bilim Huzurunda Materyalizm Dalâlet Meslegi'] yazma gerekçesini, sadeleştirilmiş biçimiyle şöyle açıklıyor: 'Celal Nuri Bey'in eseri selim [Prof. Bolay, 'sâlim' diye okumuştur] bir felsefenin ürünü müdür? Acaba başvuru kaynakları ve dayanakları olan üstatları gibi kesin ve hatta cocukça dogmatizma ile eserde verilen hükümler hakikaten artık ihtilâflı olmaktan kurtulmuş ve medeniyet âlemindeki düşünürlerin ve bilim insanlarının çoğunluğu tarafından kesin nass gibi kabul edilmiş şeyler midir? İşte biz burasını tartışmak arzusundayız.'

Geçen hafta da belirtmiştim: Prof. Dr. M. Şükrü Hanioğlu'na göre 'Büchner, tüm felsefe akımları yerine önerdiği bilimciliği, bir yandan her türlü "felsefe"yi reddetmek için kullanırken öte yandan da "bilim"i, geleceğin felsefesi hâline getirmeyi hedeflemiştir.' Nitekim Şehbenderzâde'nin 'dogmatizma'dan ya da yine ifâdesiyle 'âmiyâne iman'dan anladığı tastamam budur: 'Doğru, müsbet ve bedihî olmayan şeyleri en müfrit bir kesinlik ve kanaatle ileri sürme[k]'.

Celal Nuri de 'müfrit bir kesinlik[le]' [...] 'Hakikate ulaşmak için bir tek vasıta[nın]' Bilim olduğu görüşündedir. Celal Nuri'nin bu yaklaşımı, Kemalist Aydınlanmacılığın, Materyalist bir felsefî arkaplanı olduğunu göstermesi bakımından dikkate değer. Nitekim, 'Hayatta en hakikî mürşit, ilimdir' tezi, Celal Nuri'nin 'hakikate ulaşmak için [...] tek vasıta[nın], bilim' olduğuna ilişkin görüşleriyle neredeyse birebir örtüşmektedir.

'Huzûr-ı Akl ü Fende Mâddiyûn Meslek-i Dalâleti'ne bir 'Sunuş' yazan Prof. Dr. Zekeriya Uludağ, Şehbenderzâde Ahmed Hilmi'nin anti-materyalizminin İslamiyet'le ilgili olduğunu belirtiyor: Uludağ'a göre Şehbenderzâde, 'dinin ilahî menşeli olmasına karşılık, Materyalizmin [...] felsefî bir ekol olduğunu' ve o nedenle de İslamiyet'le Materyalizmi eşdeğer görmenin mümkün olmadığı kanısındadır.

Şehbenderzâde'nin İslamcı kimliği, onun Reinhardt [Pieter Anne] Dozy'nin *'Essai sur l'Histoire de l'Islamisme'* adıyla 19. yüzyılın ortalarında yazdığı kitabın Dr. Abdullah Cevdet tarafından Osmanlıca'ya *'Tarih-i İslamiyet'* başlığıyla yapılan çevirisine karşı yazdığı *'Tarih-i İslam'* kitabında ve başka kitaplarında açık bir biçimde görülür. Dozy'nin kitabının, Hz. Peygamber'e [s.a.v.] ilişkin 'ekâzib ve müfteriyatı [yalan ve iftiraları] içerdiği gerekçesiyle yasaklandığı da biliniyor. Müslümanlar arasında büyük infiale neden olan husus, öteden beri önesürülen bu 'ekâzib ve müfteriyat'ın, Dozy'nin kitabında da yer alıyor olmasıdır. Cemil Meriç, *'Kültürden İrfana'* adlı kitabındaki 'Şehbenderzâde Ahmet Hilmi' başlıklı yazısında, 'o devirde Dozy'ye çatmak her Müslüman aydının görevi [idi]', diyor ve Bediüzzaman'ın, 'yıllarca sonra kaleme aldığı *Risaleler* de, Dozy'[yi] hâlâ yok edilmesi gereken bir düşman' olarak gördüğünü belirtiyor.

Açıkça görülmüyor mu: Şehbenderzâde, II. Meşrutiyet'in 'sahih' aydınlarından biridir: Hem Avrupa'nın hem de İslam'ın entelektüel mükteseb atını temellük etmiş bir aydın!

[Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *Huzûr-ı Akl ü Fende Mâddiyûn Meslek-i Dalâleti*. Sadeleştirenler ve Yayına Hazırlayanlar: Erdoğan Erbay ve Ali Utku, Çizgi Kitapevi, Konya, 2012]

h.yavuz@zaman.com.tr

İZÜ – İSMAİL KARA TÜRKİYE'DE DİNİ HAYAT ARŞİVİ